

”Olin hämilläni, kuinka keskustelumme sujuisi”

Adelaide von Hauswolffin päiväkirjan analyysi sotavankeudessa kohdatuista kielistä, kansanryhmistä ja kulttuurieroista Suomen sodan aikana 1808–1809

Venla Aalto

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Venla Aalto

”Olin hämilläni, kuinka keskustelumme sujui”. Adelaide von Hauswolffin päiväkirjan analyysi sotavankeudessa kohdatuista kielistä, kansanryhmistä ja kulttuurieroista Suomen sodan aikana 1808–1809

Sivumäärät: 31

Tutkielman aiheena on ruotsalaisen aatelisneiti Adelaide von Hauswolffin päiväkirjan kokemukset hänen kohtaamistaan erilaisista kielistä, kulttuureista ja kansanryhmistä Suomen sodan aikana 1808–1809. Työssäni tarkastelen neiti von Hauswolffin esittämiä huomioita tästä teemasta erilaisuuksien, samanlaisuuksien ja muiden merkillepantavien huomautusten kautta. Avaan myös ruotsalaisten sotavankien ja heidän venäläisten vangitsijoidensa suhdetta, tarkastelemalla aiheuttivatko kulttuurierot konflikteja näiden välillä. Myös kirjoittajan oma identiteetti ja itsereflektio tulevat työssä esiin. Käsittelem aineistoani sisällönanalyysin kautta, ja käsittelem havaintojani teemoittelun kautta. Näin pääsen lähelle sitä, miten Adelaide koki monikielisen ja -kulttuurisen ympäristön, ja minkä hän koki tuttuna tai vieraana. Adelaide von Hauswolffin vankeuden kulttuurikokemuksia on tutkinut myös Ulla Ijäs, mutta tutkimuksessani ulotan aineiston Adelaiden koko vankeusmatkalle Viipurin saksankielisten seurapiirien lisäksi. Jatkotutkimuksessa olisi mahdollisuus peilata Adelaiden päiväkirjaa muihin Suomen sodan aikaisiin päiväkirjoihin, ja rakentaa niistä laajempaa kuvaa sääty- ja maantieteelliset rajat ylittäen.

Avainsanat: Suomen sota, monikielisyys, monikulttuurisuus, päiväkirja, sotavankeus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimusasetelma	4
1.2	Tutkimuskirjallisuus ja menetelmä	7
2	Huomioita kielistä ja kansanryhmistä	10
2.1	Venäjä ja venäläiset	10
2.2	Ruotsi ja ruotsalaiset	14
2.3	Saksa ja ranska	16
2.4	Harvemmin mainitut tapaukset	19
3	Vankien ja vangitsijoiden yhteiselo	23
3.1	Moitteita ja ihailua	23
3.2	Identiteetin itsereflektio	26
4	Loppuluku	28
	Lähteet	30

1 Johdanto

1.1 Tutkimusasetelma

”Melkein jokainen puhuu täällä useita kieliä”, Adelaide von Hauswolff pani merkille tutustuessaan Viipuriin heinäkuun lopulla 1808.¹ Neiti von Hauswolff (1789–1842) oli 19-vuotiaana ruotsalaisena aatelisneitona päätynyt erikoiseen tilanteeseen, sotavankeuteen Venäjälle isänsä majuri Gustaf von Hauswolffin kanssa. Majuri von Hauswolff oli toiminut Viaporin (nyk. Suomenlinna) linnamajurina, kunnes linnoitus antautui Suomen sodassa (1808–1809) venäläisille piirityksen jälkeen toukokuussa 1808. Muutamaa kuukautta myöhemmin Viaporin upseerit joutuivat lähtemään Venäjälle sotavankeuteen, mutta Adelaide von Hauswolff onnistui puhumaan itsensä mukaan lähtevien joukkoon, jottei tulisi erotetuksi isästään.²

Von Hauswolffin perheen arki oli Adelaiden koko elämän ajan pyörinyt Viaporin ympärillä. Isä Gustaf oli käytännössä yksin kasvattanut tyttärensä sekä poikansa Carl Ulricin, koska oli eronnut vaimostaan Helena Charlotta de Fresestä jo vuonna 1797.³ Sodan aikana perhe ja uusiin naimisiin mennyt äiti jäivät Viaporiin jumiin, kun kreivi Buxhövdenin venäläisjoukot piirittivät linnoituksen maaliskuun alussa 1808. Majuri von Hauswolff kuului linnoituksen sota-neuvostoon, mutta puolustus loppui surullisenkuuluisan lyhyeen, kun vara-amiraali Carl Olof Cronstedtin johtama Viapori antautui ilman todellista taistelua 3.5.1808. Ruotsin kuninkaan ehdoton käsky linnoituksen puolustamisesta rikottiin, ja von Hauswolffit siirtyivät Helsinkiin odottamaan tietoa tulevasta.⁴

Isänsä seurana sotavankeusmatkan aikana neiti von Hauswolff kirjoitti päiväkirjaa kotiin jäänyttä ystäväänsä Jeanette von Törneniä⁵ varten. Majuri von Hauswolff oli pitänyt Viaporin piirityksen aikana myös päiväkirjaa⁶ aatelissäädylle ominaiseen tapaan.⁷ Sotatoimien sijaan Adelaide kuvailee päiväkirjassaan 16.7.1808–9.4.1809 tarkkoja yksityiskohtia ja tunteita sotavankeusmatkalta omasta näkökulmastaan ja kokemuksestaan, mutta pyrkii myös laajentamaan pohdintaansa koskemaan sillä hetkellä kokemaansa erilaista yhteiskuntaa. Matkan suuntautuessa Ruotsin valtakunnan ulkopuolelle kirjoittaja kiinnittää erityistä huomiota kuvauksiinsa

¹ Von Hauswolff 2024, 31.

² Von Hauswolff 2024, 7–10.

³ Von Hauswolff 2024, 189.

⁴ Von Hauswolff 2024, 204; Ericson Wolke, L., Lappalainen, J., & Pylkkänen, A. 2007, 119–127.

⁵ Myöhemmin majorska Standertskjöld

⁶ Päiväkirjan nimi on *Journal öfver Sveaborgs Belägring, börjad från den dag första Skott lossades, den 15 Mars 1808*. Lähde: Tietosanakirja osa 3, palsta 171–172, Tietosanakirja Osakeyhtiö 1911.

⁷ Ilmakunnas & Vainio-Korhonen 2020, 71.

ihmisten erilaisesta pukeutumisesta ja perinteistä sekä kielestä ja kommunikaatiosta. Kattava kuvaus oli tarkoitettu korvaamaan sitä, että kirjeiden lähettäminen kävi itään liikkeessa vaikeammaksi ja epävarmemmaksi, eikä kuulumisia voinut helposti lähettää.⁸ Vaikka viestiminen kävikin vaikeaksi, Adelaidella oli sotavankeudessa paljon aikaa kirjoittaa sekä mahdollisuuksia kokea, oppia ja tutustua paikallisiin seurapiireihin. Hänen vankeutensa ei suinkaan muistuttanut pakkotyötä ja vesileipävankeutta, vaan korkeaan säätyyn kuuluvana lähinnä maastapoistumiskieltoa ja pakkoa pysyä määrättyssä kaupungissa, jota venäläiset viranomaiset valvoivat.

Tutkin työssäni Adelaiden päiväkirjan värikästä kuvailua hänen kohtaamistaan kielistä, niiden käyttäjistä, toisistaan erottuvista kansanryhmistä, alamaisuuksista ja kulttuureista. Tutkimuskysymykseni on, että millaisia kokemuksia Adelaide von Hauswolff sai sotavankeusmatkansa aikana eri kielistä ja kulttuureista. Lähestyn tätä kysymystä käsittelemällä, millaisia erilaisuuksia, yllättäviä samanlaisuuksia ja muuta huomionarvoista Adelaide päätti nostaa esiin, ja millaisella sävyllä hän kirjoitti. Venäläisten osalta tätä kysymystä tarkentaakseni tarkastelen myös kattavammin millainen kahdenvälinen suhde ruotsalaisten sotavankien ja heidän venäläisten vangitsijoidensa välillä oli, sillä Adelaidella oli aatelisvankina korkeita odotuksia saastaan kohtelusta, ja olosuhteista johtuen hän oli paljon tekemisissä nimenomaan venäläisen sotaväen kanssa. Vankeuden loppupuolta kohden Adelaide oli viettänyt upseeriston kanssa useamman kuukauden venäläisessä yhteiskunnassa. Porvoon valtiopäivien eli maapäivien lähestyessä pohdinkin lisäksi sitä, aiheuttiko sotavankeuskokemus päiväkirjan kirjoittajalle itse-reflektiota vietetystä ajasta, kokemuksista ja erityisesti omasta identiteetistä.

Matkansa jälkeen Adelaide antoi alkuperäisen päiväkirjansa Jeanettelle ilman julkaisutarkoituksia, mutta kirja on sittemmin julkaistu Ruotsissa kahteen otteeseen: vuonna 1912 Cecilia Bååth-Holmbergin kustantamana ja nimellä *En svensk flickas dagbok under krigsfångenskap i Ryssland 1808–1809* ja sittemmin Margareta Marinin 2024 toimittamana teoksena *Journal hållen under resor i Ryssland då jag följde min far i hans fångenskap 1808–1809*. Käyttämäni Petri Rinteen vuoden 2024 suomennos perustuu uudistettuun laitokseen, mutta sisältää Bååth-Holmbergin esipuheen vuodelta 1911 jälkikirjoituksena. Itse Adelaiden tekstiin pitää suhtautua varauksella, sillä hän kuvailee elämää Venäjällä hyvin subjektiivisesta näkökulmasta, ja tiedostaa venäläisten olevan heidän vastustajiaan sillä hetkellä. Päiväkirjan suomentajan Petri

⁸ Von Hauswolff 2024, 32.

Rinteen mukaan sitäkin enemmän ”emotionaalisesti latautunut ja isänmaallisesti värikäs”⁹ on Bååth-Holmbergin jälkikirjoitus, vaikka se sisältää myös aiheen ja aikakauden kontekstointia. Jälkikirjoitus on jo itsessään jääne oman aikansa historiankirjoituksesta, mutta rajaan sen tutkimukseni ulkopuolelle keskittyäkseni Adelaiden tekstiin. Jälkikirjoituksen asiapitoisempia osuuksia hyödynnän kuitenkin tutkimuskirjallisuuden tavoin.

Neiti von Hauswolffin päiväkirjassa minua kiehtoo mahdollisuus tutkia hänen ajatuksiaan, kokemuksiaan ja suhtautumistaan samalla kertaa useita kieli- ja kansanryhmiä kohtaan. Tilaisuus tähän on erinomainen, sillä Suomen sota tarkoitti itäiselle Ruotsille moninaista kieli- ja kulttuurimaisen murrosvaihetta, kun Suomen alue oli pian irtautumassa Ruotsista osaksi Venäjän keisarikuntaa. Suurista muutoksista seurasi se, että Suomen sodan henkilökohtaisista kokemuksista on kirjoitettu päiväkirjoja erilaisista lähtökohdista.¹⁰ Adelaide von Hauswolffin päiväkirjasta tekee erityisen hänen sosiaalinen asemansa, sukupuolensa, päiväkirjaan sisältyvä laaja maantieteellinen kuvausalue ja tähän kontekstiin hyvin erikoinen sodan määräämä toiminta-alue. Majuri von Hauswolff olisi halunnut Adelaiden jäävän Suomeen tämän turvallisuuden vuoksi, ja heidän naapurinsakin olivat erimielisiä päätöksestä lähteä. Naiset, ja erityisesti säätyläisnaiset, pystyivät välttämään vankeuteen lähtemisen, sillä se oli heille vapaaehtoista. Matkan ajateltiin olevan heille liian raskas ja he olisivat kyyenneet hoitamaan kodin ja perheen asioita miesten vankeuden aikana. Näin ollen Adelaiden vankiseurueessa oli vain kaksi naista; hän ja rouva Hjärne, mutta heidän lisäksi oli myös vapaita palvelusnaisia, kuten Adelaiden kamarineiti Stille. Tästäkin syystä Adelaiden päiväkirja tarjoaa omalla tavallaan erikoisen ja mielenkiintoisen näkökulman, sillä paljon vähemmällä vaivalla hän olisi voinut jäädä Helsinkiin tai Porvooseen asumaan. Toisin kuin sotilaat, hän lähti vapaaehtoisesti, mutta toisaalta hänellä oli ymmärrettäviä syitä päätökseen. Heti alusta ja koko päiväkirjan hän kuvaili isänsä sairastelua, jolla myös ahdistuneisuus syveni vankeuden kuluessa.¹¹ Tytär koki velvollisuudekseen huolehtia isästään, ja samalla isä oli hänen vanhemmistaan ainoa, joka varsinaisesti oli hänen elämässään. Bååth-Holmbergin jälkikirjoituksessa huomautetaankin, että mainintoja perheen äidistä, josta oli tullut Helena Reuterskjöld, ei esiinny isän eikä tyttären kirjoituksissa, joten he eivät varmastikaan olleet läheisissä väleissä.¹²

⁹ Von Hauswolff 2024, 10.

¹⁰ Esimerkiksi Ehrström, Eric Gustaf: *Ylioppilaan sotapäiväkirja 1808*. Alkuteos: *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808* (2008). Suom. Maija Hirvonen & Jussi T. Lappalainen. SKS, Helsinki 2008.

¹¹ Von Hauswolff 2024, 23–24, 79.

¹² Von Hauswolff 2024, 192.

1.2 Tutkimuskirjallisuus ja menetelmä

Tutkielmani aikakauteen perehtymisessä käytän Jussi T. Lappalaisen, Lars Ericson Wolken ja Ali Pylkkäsen teosta *Sota Suomesta: Suomen sota 1808–1809* (2007), jotta voin sekä taustoittaa että ymmärtää Suomen sotaa kattavasti. Myöhemmistä historiallisista vaiheista saan tietoa Osmo Jussilan kirjasta *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917* (2004), jossa erityisesti suuriruhtinaskunnan kontekstointi ja alkuvaiheet auttavat päiväkirjan ymmärtämistä. Juuri Adelaiden päiväkirjaa on hyödyntänyt tutkimuksessa Ulla Ijäs, jonka artikkeli ”Teekutsuja ja tanssiaisia: Viipurin herrasväki 1700–1800-luvun vaihteessa” (2018) tukee näkökulmaani päiväkirjan monipuolisesta kieli- ja kulttuurimaisemasta, erityisesti suhteessa Viipuriin.

Alkuperäisaineiston käsittelyssä hyödynnän Maarit Leskelä-Kärjen, Karoliina Sjön ja Liisa Lalun toimittamaa *Päiväkirjojen jäljillä – Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen* -kirjaa (2020), joka tarjoaa päiväkirjojen tutkimukseen metodologisia ohjeita, käsitteitä ja apua eettiseen kerrontaan. Teoksen ensimmäinen artikkeli ”Päiväkirja, minuus ja historia” avaakin aineiston luonnetta erinomaisesti, sillä omaelämäkerrallisissa päiväkirjoissa yhdistyvät kirjoittajan kokemukset, tunteet ja pohdinta aina menneestä kirjoitushetkeen ja tulevaisuuteen. Päiväkirjat ovat nousseet yleisemmiksi aineistoiksi osana arki- ja naishistorian kehittyvää tutkimuskenttää, ja myös tuoreempi tunteiden tutkimus on voinut kattavasti hyödyntää niitä. Siksi päiväkirja sopikin hyvin tutkimuskohteekseni, sillä Adelaiden päivässä minua kiinnostaa nimenomaan yhden ihmisen omakohtainen ja tunteellinen kerronta, ja samalla laajempien ilmiöiden ja olosuhteiden dokumentointi.¹³

Adelaiden päiväkirjaa peilatessa saman teoksen toiseen artikkeliin ”Päiväkirjat aateliskulttuurissa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle” käy heti ilmi, että neiti von Hauswolff osallistui ajalleen ja säädylleen ominaisella tavalla aateliston kirjoituskulttuuriin ja hänen päiväkirjansa on osa yksityisen kirjoittamisen traditiota. Se ei kuitenkaan rajaa kirjoitusta vain kirjoittajan silmille, sillä matkapäiväkirjat oli usein tarkoitettu muiden luettaviksi.¹⁴ Hänen isänsä päiväkirja Viaporin piirityksestä on kuin suoraan tämän artikkelin esimerkistä, jossa Johanna Ilmakunnas ja Kirsi Vainio-Korhonen kirjoittavat, että ”moni aatelinen mielsi itsensä historiallisten tapahtumien kuvaajaksi ja muistiinmerkitsijäksi”.¹⁵ Jo nämä kaksi päiväkirjaa ilmentävät siis moninaista päiväkirjojen tarkoitettua lukijakuntaa, sillä tyttären kirjoitus on tarkoitettu

¹³ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 12–13.

¹⁴ Ilmakunnas & Vainio-Korhonen 2020, 78.

¹⁵ Ilmakunnas & Vainio-Korhonen 2020, 71.

paljon yksityisemmälle piirille, kun taas isän päiväkirja oli osa julkisempaa tuotosta sääty ja ammatti huomioiden.

Päiväkirjojen jäljillä -teoksen kolmas hyödyntämäni artikkeli, ”Matkapäiväkirjaa aistien – Maria Graham 1820-luvun Brasiliassa ja Marta Keravuori 1950-luvun Japanissa” selventää matkapäiväkirjan eroavan muista päiväkirjoista tarkalla aikarajauksella, joka toteutuu Adelaiden päiväkirjan kohdalla. Samaisessa artikkelissa matkapäiväkirjat liitetään laajemmin omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen, jolloin kirjoituksen ”totuusarvo jää tutkijan punnittavaksi”.¹⁶ Koska Adelaide von Hauswolffin päiväkirja sijoittuu selkeästi päiväkirjojen ja matkakirjallisuuden rajamaastoon aikarajauksella ja liikkuvuudella, kaksi toisiaan tukevaa lähestymistapaa tarjoavat sen luonteesta laajemman kuvan.

Suppean tutkimusmateriaalin vuoksi metodikseni soveltuu parhaiten laadullinen tutkimus, jota selkeyttää Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2018). Erilaisista tavoista analysoida laadullisesti tekstiä työlleni ja tarkoitukselleni sopivin on sisällönanalyysi, sillä tutkin tekstin inhimillisiä merkityksiä enkä diskurssianalyysin kautta merkitysten tuottoa.¹⁷ Tutkittavat havainnot on valittu ja kerätty alkuperäisaineistosta kirjaimalla ylös maininnat kielistä, kansoista, alamaisuuksista ja kulttuureista. Olen luokitellut ne kielen, kansan tai alamaisuussuhteen mukaan, jotta voin käsitellä niitä sopivissa käsittelyluvuissa teemoittelun kautta tutkimuskysymyksiäni mukailten.¹⁸ Tutkielman luvuissa siirryn yksittäisistä havainnoista yleisemmälle tasolle, sillä pienemmät havainnot antavat pohjaa laajemmalle tulkinnalle. Kun päiväkirjasta huomattava osa on jo käsitelty, teen laajempaa yhteenvetoa temaattisesti eri aiheista, joita voidaan yksittäisen käsittelyn jälkeen yhdistää toisiinsa osana kielellistä ja kulttuurista kokonaiskuvaa.

Ennen tutkimukseen sukeltamista haluan selventää käyttämiäni kieliin, kansanryhmiin ja alamaisuuksiin liittyviä termejä. 1800-luvun alun Suomi oli Ruotsin ja Venäjän raja-aluetta, jonka seudulla asui rajoista riippumatta eri kieliä puhuvia ja itsensä erilaisilla tavoilla identifioivia ihmisryhmiä. Nykyisen Suomen alueella valtakielinä olivat suomi ja ruotsi, mutta Ruotsin rajojen sisällä ihmiset olivat kielestä riippumatta Ruotsin alamaisia eli ruotsalaisia. Koska Suomen valtiota ei tuolloin vielä ollut, on jokseenkin hankalaa määritellä suomalaisia ryhmänä tilanteen vaatiessa, joten olen päättänyt yksinkertaistamaan kielien ja identiteettien

¹⁶ Lahtinen & Larva 2020, 253.

¹⁷ Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.

¹⁸ Tuomi & Sarajärvi 2018, 105.

todellisuutta. Yksinkertaistan tutkimuksessani ruotsinkieliset ihmiset ruotsalaisiksi ja suomenkieliset suomalaisiksi. Sanaston pelkistyksen tavoite ei siis ole luoda virheetöntä kuvaa kaikkien henkilöiden valtiollisesta alamaisuudesta, sillä se ei useinkaan tule ilmi.

Adelaide ei selvittänyt tai kertonut jokaisen kohtaamansa henkilön kotivaltiota tai kansanryhmää, ja ihmisistä selviää se, mitä he itse kertovat ja millä kielellä he puhuvat. Nämäkin asiat saattavat kertoa ihmisestä moninaista tietoa, sillä erityisesti yläluokka oli kielitaitoista ja liikkuvaista; esimerkiksi majuri von Hauswolff tutustui erääseen Venäjän palveluksessa olleeseen ratsuväen ranskalaiseen kenraaliin.¹⁹ Siispä yksinkertaistan ihmiset ensisijaisesti heidän puhumansa kielen, mutta mahdollisuuksien tullen myös heidän itsensä ilmoittaman ryhmän mukaan. Tätä samaa erottelua tukevat käyttämäni termit alamaisuus ja kansanryhmä, sillä niidenkin välinen ero voi olla olennaista niin suurissa valtakunnissa kuin Ruotsi ja Venäjä, jotka koostuivat monista etnisistä ryhmistä. Olen myös anakronismien leikkaamiseksi päättänyt vältellä termejä kansallisuus ja kansalaisuus, sillä käsitys niistä liittyy demokratiaan ja nationalismiin, joiden aika Pohjolassa koittaisi vasta myöhemmin 1800-luvun edetessä.

¹⁹ Von Hauswolff 2024, 55.

2 Huomioita kielistä ja kansanryhmistä

2.1 Venäjä ja venäläiset

Von Hauswolffien sotavankeusmatka kulki Helsingistä Haminaan, Viipuriin, Pietariin ja lopulta Novgorodiin, jossa he viettivät suuren osan vankeudestaan ennen siirtoa takaisin Viipuriin tammikuussa 1809. He pääsivät tarkastelemaan ja kokemaan venäläistä kulttuuria, joka ympäröi heidät kaikkialla, ja he majoittuivat varakkaampien venäläisten koteihin. Silti erityisesti julkisilla paikoilla paikallisten ja tulokkaiden erot olivat hyvin huomattavissa: ”Minä, joka en voinut puhua kenellekään, olin ahdistunut kaikkien hämmästyneestä huomiosta ja selonteosta minua koskien”²⁰. Tästä ympäristöstä johtuen ylivoimaisesti suurin osa päiväkirjan kieli- ja kansanryhmähuomioista liittyy venäjän kieleen ja venäläisiin, joten se on luonteva tapa aloittaa kuvailu.

Aloitin kielihuomioista, sillä rehellisestä kiinnostuksesta huolimatta uusi ympäristö ja venäjän taidon puute ahdistivat Adelaidea lähes jatkuvasti. Hän ei osannut ollenkaan venäjää tullessaan maahan, ja se vaikeutti asiointia esimerkiksi ajomiesten kanssa, kun hän olisi halunnut kyydin Pietariin kaupungin ulkopuolisilta kasarmeilta.²¹ Neiti von Hauswolff oli kuitenkin päättäväinen hoitamaan asiansa, ja hän sai pian venäläisiltä apua kielen ja kommunikaation kanssa. Pietarissa 11.8.1808 paikallinen herra auttoi häntä ostamaan uuden hatun, vaikka heillä ei edes ollut yhteistä kieltä käytettävissä. Samalla Adelaide oppi jo sanomaan ”mitä se maksaa?” ja ”se on liian kallista”. Herra tuli opettaneeksi Adelaidelle tinkimisestä, joten kielen omaksuminen kytkeytyi heti alusta alkaen kulttuurin oppimiseen.²² Tehokkaampi oppiminen alkoi vasta, kun von Hauswolffien asuinympäristö muuttui lähes täysin venäjänkieliseksi 14.8. Novgorodissa, noin 200 kilometrin päässä Pietarista kaakkoon. Uudessa kodissa Adelaiden lähimpiä ystäviä oli isäntäperheen nuori tyttö Blaga, ja yhdessä tytöt jakoivat toisilleen ruotsalaista ja venäläistä muotikulttuuria. Vaikka von Hauswolffit olivat Novgorodissa palkanneet itselleen ruotsalaisen tulkin helpottamaan arkea, Adelaide mainitsee oppineensa jo hieman puhumaan kieltä 17.8.²³

Niukka ja kömpelö kielitaito ei kuitenkaan ollut vielä avain syvempiin ystävyysuhteisiin venäläisten kanssa; ”Haluaisin tutustua häneen, mutta hän puhuu vain venäjää, mikä on minulle

²⁰ Von Hauswolff 2024, 56–57.

²¹ Von Hauswolff 2024, 12, 48.

²² Von Hauswolff 2024, 48.

²³ Von Hauswolff 2024, 55.

noituutta”, totesi Adelaide naapuristaan poliisipäällikön vaimosta. Majuri von Hauswolff oli yrittänyt tehdä poliisipäällikön kanssa tuttavuutta, mutta keskustelu oli typistynyt lähinnä eleilyyn, mitä Adelaide piti koomisena.²⁴ Pikkuhiljaa vankeuden edetessä Adelaiden ja muun seurueen kielitaito koheni, ja elokuun lopulla 1808 hän pystyi lähtemään rouva Hjärnen kanssa kahdestaan ostoksille. Isä Gustafin tilasta kirjoittaja totesi, että ”hän [ei] voi koskaan oppia sietämään venäläisiä tai mitään venäläistä”, ja isän ja tyttären eri suhtautumistavat uuteen tilanteeseen ja ympäristöön vaikuttivat merkittävästi heidän mielialoihinsa.²⁵ Adelaiden motivaatio olla tekemisissä venäjän kielen kanssa paransi hänen sosiaalisia verkostojaan vankeudessa, ja talon isäntä jopa antoi hänelle lempinimen ”Karascha Aglajde”.²⁶

Osa päiväkirjan venäjähuomioista liittyy kirjoittajan oppimiin uusiin sanoihin ja taidon kohelemiseen, mutta paljon enemmän hän keskittyy kuvaamaan ihmisten tapoja, olemusta ja toimintaa. Huomioiden oli tarkoitus maalata aiotulle lukijalle Jeanetelle yksityiskohtainen kuva elämästä vankeudessa, ja kuvausten vaihteleva pituus ja tarkkuus vastaa Lahtisen ja Larvan artikkelissa käsiteltyjen matkapäiväkirjojen vaihtelevuutta.²⁷ Adelaiden suhtautuminen venäläisiin on kaksijakoista, sillä samalla hän ylistää poliisipäällikön rouva Ollika Wassiljunaa²⁸ ja rakasta Blagaa, mutta myös halveksii venäläisiä kansana. Teen ensin katsauksen Adelaiden kritiikkiin ja sitten positiivisempiin kommentteihin.

Ensimmäinen ulkoinen kuvaus venäläisistä tapahtui Haminan lähistöllä 24.7.1808: ”tapasimme monia venäläisiä, joiden vaatteet näyttivät melko hauskoilta”.²⁹ Novgorodissa maaseudun perinteisempi pukeutuminen ja olemus sen sijaan saivat jo paljon värikkäämpää ja latautuneempaa kuvailua. Miesten kaftaanit eivät häntä enää hämmästyttäneet, mutta:

”[naiset] eivät takaapäin näyttäneet ihmisiltä. He olivat nimittäin sitoneet päähänsä suuren, lepattavan, keltakukkaisen huivin niin, että se peitti koko naisen. Näin vain korkeat korot huonosti tehdyissä kengissä ja tohveleissa”.³⁰

²⁴ Von Hauswolff 2024, 56.

²⁵ Von Hauswolff 2024, 69.

²⁶ Käännös ”hyvä pikku-Adelaide”. Von Hauswolff 2024, 91.

²⁷ Lahtinen & Larva 2020, 240–241.

²⁸ Olga Wassiljevna. Adelaide kirjoitti vieraat sanat kuulemansa perusteella, eikä välttämättä tiennyt virallista kirjoitusmuotoa. Ruotsinkielisen toimituksen esittämät tarkemmat transkriptiot Ollikan perheenjäsenten nimistä: Von Hauswolff 2024, 86.

²⁹ Von Hauswolff 2024, 27.

³⁰ Von Hauswolff 2024, 53–54.

Novgorodin porvarirouvien yksityiskohteiset asut helmiseen, pitseineen ja koruineen olivat Adelaidelle suuri ihmetyksen kohde, ja hän kuvaili näkemäänsä yksityiskohtaisesti. Heti ulkoasun kehumisen jälkeen hän kääntyi kuitenkin ankarasti arvostelemaan näitä naisia: ”Melkein kaikki ovat lihavia, tyhmiä, teeskenteleviä, uteliaita ja kyllä, koppavia”.³¹ Venäläisen luonteen ankara arvostelu tulee usein esiin, ja vihollisen toisuus erottaa Adelaiden mielestä venäläiset sivistymättömäksi kansaksi: hän kuvaili heitä erittäin töykeiksi, ja että ”Venäläisen tärkein intohimo on laulaminen ja varastaminen, viina ja tyyllittömyys mitä karkeimmilla tavoilla” ja ”Heidän elämäkatsomuksensa on niin valtavasti erilainen kuin meidän, ettei heidän julmuudesta ja turmeluksestaan voi muodostaa mitään käsitystä.”³²

Adelaidea pelotti venäläisten julmuus ja takapajuisuus, ja hän pelkäsi sotilaiden kohtelevan heitä täysin mielivaltaisesti. Hän sai kuitenkin yllättyä positiivisesti, sillä vaikka jo 20.7. eräs heidän seurueensa upseereista oli saanut riidan aikana venäläisupseerin nyrkistä, heti valituksesta väkivaltainen upseeri ”sai korvilleen ja hänet uhattiin alentaa”.³³ Armeijan osoittama kuri valoi neiti von Hauswolffiin uskoa venäläisten hyvistäkin puolista ja hän kuvasi niitä hetkiä varsin mielellään. Novgorodin ensimmäinen isäntäperhe sai erityisen lämmintä kiitosta riittävästä majoitusjärjestelyistä ja ruoasta, vaikka jälkimmäinen olikin heille toisinaan ”erittäin epätavallista”, eikä isä edelleenkään suhtautunut mihinkään vastaanottavaisesti.³⁴ Vaikka heidän lähipiirinsä vankeudessa koostui varakkaammasta yhteiskuntaluokasta, Adelaide näki tavallisessa kansassa myös paljon hyvää, kuten kohteliaisuutta ja kunnioitusta, ja kritisoi laiskaa porvaristoa.³⁵ Ruotsalaiseen kulttuuriin syvästi vaikuttanut luterilainen työteliäisyyden arvostus paistaa selkeästi Adelaiden tekstistä, ja hän halusi jopa rikkoa stereotyyppioita kirjoittaessaan, että Venäjällä kaikki on mahdollista, ja kaikki hänen kohtaamansa naiset olivat ahkeria.³⁶

Vaikka subjektiiviset ja arvotetut huomiot antavat mahdollisuuden tutkia sekä tapahtumia että Adelaidea niiden kokijana ja kuvailijana, hänen ohimenevät neutraalit havaintonsa kertovat myös häntä ympäröineestä yhteiskunnasta. Hän kuvasi uteliaalla otteella venäläisten hyvää hygieniää ja saunakulttuuria, tapaa suudella tavattaessa kahdesti, illallisten harvuutta, perunan puuttumista ja nauriin suosiota sekä poloneesia seurapiirien tavallisimpana tanssina, vaikka

³¹ Von Hauswolff 2024, 60–61.

³² Von Hauswolff 2024, 27, 67, 72.

³³ Von Hauswolff 2024, 25.

³⁴ Von Hauswolff 2024, 63.

³⁵ Von Hauswolff 2024, 67.

³⁶ Von Hauswolff 2024, 113, 154.

kirjoittaja merkitsi muistiin myös venäläisen kansantanssin hienouden.³⁷ Ristiriitaisia ovat kuitenkin Adelaiden ulkoisesti neutraalit yhteiskunta-arvostelut, joista näkyy hänen käsityksensä säädystään muiden yläpuolella, ja moralisointi sen perusteella, että Ruotsissa alempia säätyjä ei kohdeltu venäläisten tapaan huonosti. Hän arvosteli kärkkäästi Venäjän maaorjuutta, jossa talonpoikia ja palvelusväkeä ”myydään ja ostetaan kuin karjaa”. Adelaide huomioi kyllä keisari Aleksanterin pyrkimykset lopettaa maaorjuus, mutta hän oli tuhtunut siitä, että piikojen vapautus oli täysin laiminlyöty.³⁸ Marraskuussa 1808 hän oli jo viettänyt syvällä Venäjällä hyvän tovin ja tutustunut sen byrokraatiaan. Hän päätti avata Jeanetelle hallinnon korruptiota, joka johti hänen mukaansa rahvaan kärsimykseen, ja ihmiset pidettiin tietämättöminä. Hän kertoi lyhyesti myös talonpoikien hyväksi toimineesta piiripäälliköstä Viipurissa, joka erotettiin aateliston painostuksesta virastaan.³⁹ Ristiriitaisuus nousee siitä, että välillä Adelaide kuulostaa progressiiviselta säätynsä edustajalta, joka huomasi varallisuuden ja sukupuolten epätasa-arvon. Kuitenkin hän pilkkasi Kyyrölän naisten ja monien muiden huonoa tyyliä, ja rouva Hjärnen kanssa hän sai erään naisen myöntämään, että tämä oli ollut Pietarin hovissa vaivaisena kamarineitona. Tästä Adelaide sutkautti päiväkirjaansa ”nyt hän on epäsiisti emäntä köyhässä asunnossaan”, ja piti sääty- ja varallisuuseroa selkeästi huvittavana.⁴⁰

Venäjän ja venäläisten kuvailu päiväkirjassa saa odottamattomia käännteitä, kun Adelaiden tuomiot tuntuvat vaihtavan suuntaa kuin tuuliviiri. Hänen mielialansa vaikutti arvosteluun, sillä isän masentuneet olotilat ja huonot uutiset sodasta ja muilta upseerivangeilta tiukensivat hänen kokemaansa vastakkainasettelua kahden eri kansan välillä. Silti hänen omasta kotitaloudestaan ja vankiseurueestaan Adelaide oli avoimin uusille kokemuksille ja kohtaamisille, ja vankistatuksensa lisäksi hänet voidaan käsittää omalla tavallaan myös matkailijaksi, vaikka hän olikin vain osittain omasta tahdostaan matkalla. Lahtisen ja Larvan artikkelin mukaan turistin ja matkailijan ero oli syntymässä juuri Adelaiden päiväkirjan kirjoittamisen aikoihin 1700- ja 1800-lukujen taitteessa. He kuvailevat matkailijan olevan ”seikkailunhaluinen, spontaani, utelias ja aktiivinen”, ja tätä kiinnostaa kohteensa autenttisuus. Ehkä juuri siksi Adelaide sai niin paljon irti venäläisten kanssa toimimisesta, sillä hän ei koko ajan mieltänyt itseään vangiksi, vaan keskittyi kokemuksiin ja oppimiseen. Vapaaehtoisuudesta

³⁷ Von Hauswolff 2024, 67, 61, 148, 58, 98.

³⁸ Von Hauswolff 2024, 67.

³⁹ Von Hauswolff 2024, 101.

⁴⁰ Von Hauswolff 2024, 35, 38.

kommunikaatioon kertoo myös se, että hän jatkoi Ollika Wassilvjunalle kirjoittamista Viipuriin siirron jälkeenkin.⁴¹

2.2 Ruotsi ja ruotsalaiset

”Pystyimme juttelemaan kaupunkilaisten kanssa omalla kielellämme. Pidimme heitä arvossa heidän huolenpitonsa ja näyttävän kohteliaisuutensa vuoksi – sanalla sanoen, nyt katsoimme olevamme kaikkien ihmisten hylkäämiä.”

Näin Adelaide murehti lähtöä Viipurista matkan alkutaipaleella.⁴² Vankiseurue oli mieltynyt Viipuriin, sillä sieltä löytyi vielä ruotsalaista kulttuuria lähes 100 vuoden Venäjään kuulumisen jälkeenkin.⁴³ Koko matkalla huomioita Ruotsista ja ruotsalaisuudesta tuli selkeästi Venäjää vähemmän, mutta huomionarvoiset asiat vaikuttivat olevan Adelaidelle kuin tuulahdus tuttua, turvallista ja moraalisesti parempaa. Koska kirjoittajan maininnat aiheesta ovat harvempia ja vähemmän pohtivia, tutkin lyhyesti ruotsalaisten keskinäistä luottamusta ja muutamaa pientä kiintoisaa tapausta kielen ja kulttuurin ilmentämisestä.

Kiintymys Viipuriin syttyi von Hauswolffien seurueessa nopeasti, sillä jo lyhyen vankeusmatkan jälkeen he olivat helpottuneita, että ”Koko isäntäperheemme osasi ruotsia ja oli muutenkin ylistettävä”.⁴⁴ Adelaide luonnehti kaupunkia yhtenä ”muinaisista ruotsalaisista linnoituksista”, ja ruotsinmieliset kaupunkilaiset olivat hänen mielestään ”aitoja, vanhoja kunnan ruotsalaisia” ja ”rehellistä vanhaa kansaa”.⁴⁵ Tästä voidaan todeta, että koetut kieli- ja kansanryhmäsuhteet olivat todellisuudessa virallisia alamaisuussuhteita vahvempia identiteetin määrittäjiä monikielisissä useiden kansanryhmien valtioissa, sillä neiti von Hauswolff näkee tietyt viipurilaiset ja muut ulkoruotsalaiset oman kansansa jatkeena. Ruotsalaistaustaisilla tunne oli molemminpuolinen, sillä loppusyksystä 1808 majuri von Hauswolff sai kirjeen pietarilaiselta tukkukauppia Harthinilta, jolle oli kunnian asia päästä auttamaan sotavankeudessa eläviä ruotsalaisupseereita rahallisesti.⁴⁶ Adelaide huolehti ruotsalaisen yhtenäisyyden ja kuvan luomisesta myös omalla ulkoasullaan vankeudessa, ja hän käytti lähes jokaisessa tapahtumassa rakasta stiftsdräkten-pukuaan. Hän nimittäin kuului ruotsalaisten naimattomien aatelistyttöjen

⁴¹ Von Hauswolff 2024, 159; Lahtinen & Larva 2020, 243.

⁴² Von Hauswolff 2024, 34.

⁴³ Ruotsi menetti Viipurin suuressa Pohjan sodassa 1710, ja virallisesti sodan päättäneessä Uudenkaupungin rauhassa 1721. Arkistojen Portti, Viipuriin liittyvät aineistot. Verkkosivusto.

⁴⁴ Von Hauswolff 2024, 30.

⁴⁵ Von Hauswolff 2024, 124, 151.

⁴⁶ Von Hauswolff 2024, 111.

säätiöön, Vadstena Adliga Jungfrustiftiin.⁴⁷ Säätiön puku ja kiinnitettävä tähtitunnus olivat hänelle osa ulkoista identiteetin ilmaisua, statussymboleita ja tapa säilyttää jotain omaa ja tuttua vieraassa ympäristössä, vaikka ruotsalaisen muodin mukainen puku ja Venäjällä tuntematon tunnus myös hämmensivät paikallisia.⁴⁸

Arkisinta ruotsalaisuutta matkan aikana oli tulkkien hyödyntäminen päivittäisissä tilanteissa. Novgorodissa ensimmäiset yritykset saada tulkki palvelukseen ei mennyt von Hauswolffeilla täydellisesti, sillä palvelukseen tarjoutunut nuhjuinen ruotsalaismies sai heiltä heti potkut, koska hänen epäsiisti asunsa ja käytöksensä sai heidät ”häpeämään maanmiestään”.⁴⁹ Kun he vihdoinkin löysivät mukavan vanhan kultasepän, joka puhui hiukan ruotsia, heidän väliaikainen tulkkinsa sai myös lähteä. Tämä olikin karkuri Hämeenlinnan vankilasta ja epäsiiveellinen, mutta kolmanteen tulkkiin he olivat tyytyväisiä.⁵⁰ Tämän jälkeen maininnat tulkista vähenivät, sillä oletettavasti kielimuurit hieman madaltuivat arjessa. Erikoista arkea Adelaide kuvaili kamarineitinsä Stillen osalta, jonka intohimoiksi kirjoittaja luetteli ennustamisen, unien tulkitsemisen ja venäläisten tappamisen.⁵¹ Stillellä oli vahvoja mielipiteitä Venäjällä olemisesta, mutta äksyimpänä hän oli, kun isäntäperheen mummu eli *baboska* oli polttopuita säästääkseen polttanut hiuksia kaakeliuunissa. Koko talon täyttänyt käry sai Stillen kiroamaan ruotsiksi talonväelle, mutta sitä Adelaide ei ollut tarkemmin avannut päiväkirjaansa.⁵²

Stillen kohdalla näkyy kenties seurueen äärimmäisin suhtautuminen Venäjään ja venäläisiin, mutta myös suhtautuminen toisiin ruotsalaisiin saattoi olla raakaa. Pietarissa menomatalla von Hauswolffit tulivat tekemisiin eversti Jan Anders Jägerhornin (1757–1825) kanssa, joka oli 1780-luvulla kuulunut Anjalan liittoon⁵³, ja oli siten ruotsalaisille isänmaan petturi. Hän oli yrittänyt tervehtiä saapunutta upseerijoukkoa, mutta majuri von Hauswolff käänsi hänelle selkänsä, ja muut joko seisoskelivat tai nauroivat. Toinen loikkari oli Göran Magnus Sprengporten (1740–1819), jonka luokse he saivat illalliskutsun, mutta harvoja sinne menneitä kiusattiin taas kasarmilla.⁵⁴ Tärkeimpiä huomioita ruotsalaisuudesta vankeudessa olivat siis toisilleen lojaalien ruotsalaisten yhteisymmärrys ja luottamus, ja Venäjälle uskollisten

⁴⁷ Riddarhuset.se. Verkkosivusto; Von Hauswolff 2024, 227.

⁴⁸ Von Hauswolff 2024, 99.

⁴⁹ Von Hauswolff 2024, 52.

⁵⁰ Von Hauswolff 2024, 64.

⁵¹ Von Hauswolff 2024, 100.

⁵² Von Hauswolff 2024, 102.

⁵³ Ruotsin ja Venäjän välisen Kustaa III:n sodan (1788–1790) aikainen joidenkin ruotsalaisupseerien kapina kuningas Kustaa III:ta vastaan.

⁵⁴ Von Hauswolff 2024, 41–43, 226–227.

halveksunta. Sanktio oman identiteetin ja isänmaan pettämisestä auttoi pitämään ryhmäidentiteetin kasassa, jota ulkoruotsalaiset kokivat tarvitsevansa poikkeuksellisessa tilanteessaan.

2.3 Saksa ja ranska

Novgorodissa oleskellessa von Hauswolffien majapaikassa sattuiivat 29.–30.8. vierailemaan prinssi Gorschakoff ja hänen puolisonsa. Majuri von Hauswolff päätyi keskustelemaan prinsin lääkärin kanssa, ja nopeampoinen keskustelu tapahtui lääkärin osalta saksaksi ja majuri vastasi tälle ranskaksi.⁵⁵ Tässä yhdessä keskustelussa näkyy säätyläisten ja korkeasti koulutettujen laaja kielitaito, jossa erityisen tärkeinä sivistyskielinä pidettiin kaupan kieltä saksaa ja kulttuurin kieltä ranskaa. Adelaide itse puhui sujuvaa ranskaa, mutta Venäjän säätyläisten kielikulttuuri sai hänet kiinnostumaan myös saksan oppimisesta. Koska ranska oli Adelaiden vahvempi kieli ja päiväkirjan alkupuoli painottuu siihen, tuon ensin esiin huomioita siitä, ja sitten saksasta. Alaluvun loppupuolella käsitelen myös muutamia harvemmin mainittuja kieli-, kansa-, ja kulttuuriryhmiä.

Neiti von Hauswolffin ranskan käytössä korostuvat yksittäiset sanat, joita hän viljeli kirjoituksensa. Useampaa kieltä puhuvana ihmisenä tämä oli varmasti varsin luontevaa hänelle, eikä muutenkaan vierasta kansainvälisesti orientoituneella aatelistolla. Ilmakunnaksen ja Vainio-Korhosen mukaan ruotsalainen aateli suosi kirjeenvaihdossaan ranskaa, ja vaikka päiväkirjat olivat useimmiten ruotsiksi, kirjoituskieli saattoi vaihdella.⁵⁶ Jo aikaisin päiväkirjassa Adelaide ilmaisi ihastusta ranskan laajaan käyttöön, ja heinäkuun lopulla Viipurissa hän kirjoitti kuulleen kaupungilla niin paljon ranskaa, että sen olisi voinut luulla olevan paikallisten äidinkieli.⁵⁷ Viipurissa oli ja on edelleen tunnettu englantilaistyylinen Mon Repos'n puisto, josta Adelaide nautti, ja joka näyttää ranskan vaikutuksen jopa kaupungin paikkojen nimitykseen. Tästä puistosta kertoessaan kirjoittaja käyttää muun muassa sanoja *volière*, *palais* ja *revenue*, jotka ovat keskellä ruotsinkielisiä lauseita, kirjoituskielen moninaisuuden hyödyntämisen mukaan.⁵⁸ Muihin ulkoisiin ranskalaisvaikutteisiin neiti von Hauswolff törmäsi suurkaupunki Pietarissa tammikuussa 1809, sillä siellä ulkomaiset erikoisliikkeet tarjosivat kulttuurilleen ja valtioilleen tyypillisiä tuotteita; ranskalaisesta muotiliikkeestä löytyi kauniita

⁵⁵ Von Hauswolff 2024, 74.

⁵⁶ Ilmakunnas & Vainio-Korhonen, 72.

⁵⁷ Von Hauswolff 2024, 31.

⁵⁸ Von Hauswolff 2024, 31–34, 227.

pukuja, joita Adelaide ja rouva Hjärne jäivät ihastelemaan, ja samaiset puvut olivat myös korke-arvoisimpien seurapiirinaisten, mukaan lukien keisarinna, suosiossa.⁵⁹

Muuten ranskalaiset välisanat jäävät päiväkirjassa harvoiksi, mutta monet seurapiirielämään liittyvät sanat ja käsitteet saattavat esiintyä lähellä toisiaan samassa kontekstissa. Ranskan ollessa vahvasti kulttuurin kieli tämä on odotettavissa, ja esimerkkejä tästä ovat korttipeli *quadrille*, tanssi *pas de rigaudon*, tamburiini eli *tambour de basque* ja eräs hänen tapaamansa keikari, jota hän luonnehti mieluummin ranskan sanalla *petit maitre*.⁶⁰ Yksittäisten sanojen lisäksi Adelaide pääsi myös kuulemaan ja käyttämään itse ranskaa, sillä matkan alkuvaiheilla Pietarissa he vierailivat ranskalaisessa oopperassa, ja kaupungin kasarmilla oli ranskantaitoisia upseereja, joiden kanssa heidän oli helpompi kommunikoida. Enemmän vankiseurue pääsi keskustelemaan matkalla Novgorodiin upseeri Durazoffin kanssa, jolla ranska sujui myös hyvin, ja isä Gustaf tuli erittäin hyvin toimeen ranskalaisen Venäjän palveluksessa toimineen kenraali Quinsonan kanssa.⁶¹ Myöhemmin Novgorodissa majuri von Hauswolff tapasi ranskantaitoisen kapteeni Coronellin, ja uusi miellyttävä tuttavuus sai majurin harvinaisesti ulos kuvernöörin luo illalliselle kolmen miehen seurueella, lisänä oli Adelaiden ystävän Ollikan mies herra Winakoro.⁶² Yhteinen kieli madalsi ihmisten välistä kommunikaatiomuuria huomattavasti, ja vankiseurue oli hyvin ystävällinen ja positiivisesti asennoitunut näitä miehiä kohtaan. Vaikka he olivat vangeille oikeastaan vihollisen edustajia, kyky keskustella lisäsi osapuolien kohteliaisuutta ja vähensi vastahakoisuutta tutustumiseen ja ohjeiden seuraamiseen. Erityisesti Adelaiden isän kohdalla tämä ei kovinkaan usein toistu, sillä yhteisen kielen puute ja tulkin tarve vähensi isän halukkuutta minkäänlaiseen yhteistyöhön venäläisten kanssa.

”Vaikka täällä on ranskalaisia ja saksalaisia sanomalehtiä, herrojemme ei ole annettu lukea niitä”, tuskaili Adelaide 28.11.1808, kun heidät oli Novgorodissa siirretty uuteen majoitukseen.⁶³ Adelaiden isä osasi sekä saksaa että ranskaa, jolloin hänellä oli mahdollisuus vielä tyttäensäkin laajempiin seurapiirikontakteihin ja informaatioon. Isä oli itse asiassa syntynyt nykyään Saksaan kuuluvassa Stralsundissa, joka oli vielä silloin osa Ruotsin Pommeria, mutta suku oli silti ruotsalainen eikä saksalainen.⁶⁴ Adelaide oli tehnyt huomioita saksan kielestä

⁵⁹ Von Hauswolff 2024, 140.

⁶⁰ Von Hauswolff 2024, 104–107.

⁶¹ Von Hauswolff 2024, 43–55.

⁶² Von Hauswolff 2024, 87.

⁶³ Von Hauswolff 2024, 113.

⁶⁴ Adelsvapen.com. Verkkosivusto.

päiväkirjan alussa vain muutaman kerran Viipurissa menomatalla, mutta asetelma muuttui vankiseurueen saatua luvan siirtyä takaisin Novgorodista Viipuriin, jonne he saapuivat 15.1.1809. Kaupungin valtakielistä- ja kulttuureista Adelaide oli jo menomatalla huomauttanut, että luterilaisten ja ortodoksien kaupungissa äidinkieliä olivat sekä saksa että venäjä.⁶⁵ Tämä alkoi vaikuttaa Adelaiden elämään vasta kaupunkiin palatessa, sillä yhtäkkiä hän ei seurapiireissä pärjännytkään vain ranskalla, ja sopeutuminen oli haastavampaa kuin isällä.

Ulla Ijäs kuvailee artikkelissaan Viipurin seurapiirejä hyvin kosmopoliittisiksi, ja ne olivat osa laajempaa saksankielistä porvariskulttuuria. Saksa oli noussut Baltian alueella yleiseksi kieleksi 1700-luvulla, ja se oli ollut von Hauswolffien Viipuriin saapuessa Baltian provinssien virallinen kieli jo yli sata vuotta. Suurin osa seurapiireihin kuuluneista oli kytköksissä kaupungin saksankielisiin, ja kielitaito oli erittäin olennaista sosiaalisessa kanssakäynnissä.⁶⁶ Adelaide oli erittäin vaikuttunut viipurilaisten monikielisydestä ranskan, saksan, suomen ja venäjän, jopa englannin ja italian saralla, mutta saksan ollessa kuitenkin valtakieli, hän pyysi helmikuussa 1809 isältään lupaa opetella sitä.⁶⁷ Ijäksen artikkelissa kerrotaan, kuinka hyvin Adelaide ja hänen isänsä otettiin Viipurissa vastaan, vaikka he eivät olleet kuin muut kaupungin säätyläiset kielitaustansa takia. Eurooppalaisella aatelistolla oli kuitenkin vahvat kytkökset toisiinsa kieli- ja valtiorajat ylittäen, joten tässä tilanteessa viipurilaiset näkivät ennen kaikkea von Hauswolffit ”säätyveljeyden” kautta. Toisaalta artikkelissa käsitellään muitakin lähteitä Viipurin seurapiireistä, ja kaikki ulkopuolisiksi käsitetyt eivät saaneet yhtä lämmintä vastaanottoa, varsinkaan myöhemmin Suomen autonomian aikana kaupunkiin saapuneet uudet suomalaiset, ruotsalaiset ja venäläiset.⁶⁸

Von Hauswolffit oleskelivat Viipurissa 28.3.1809 asti. Niiden muutaman kuukauden aikana Adelaide kuvaili usein saksanopintojaan ja ajoittaisia haasteitaan kielen kanssa. Hän aloitti opintonsa lukemalla kieltä isänsä kanssa, mutta jo 16.2. hän palkkasi itselleen saksaa puhuvan opettajan, mamselli Lehmanin. Mamselli Lehman opetti hänelle sekä neulomista että saksaa, joten tässä toistui Adelaidelle tuttu kuvio kielen oppimisesta osana kulttuuritoimintaa, sillä olihan hän matkansa alussa oppinut venäjää markkinoilla.⁶⁹ Jo 28.2. Adelaide kirjoitti ajasta mamsellin kanssa turhautuneena päiväkirjaansa ”Saksani takeltelee hänen kanssaan vahvasti,

⁶⁵ Von Hauswolff 2024, 31.

⁶⁶ Ijäs 2018, 162–163.

⁶⁷ Von Hauswolff 2024, 154.

⁶⁸ Ijäs 2018 2018, 163, 165.

⁶⁹ Von Hauswolff 2024, 156, 160.

eikä hän osaa sanaakaan ruotsia”.⁷⁰ Luultavasti heidän toinen yhteinen kielensä oli sitten Adelaidella vahva ranska, mutta saksan opettelu ranskan tuella saattoi käydä neiti von Hauswolffille raskaaksi, kun ranska oli kuitenkin hänelle vieras kieli, jolla hänen täytyi opetella toinen vieras kieli. Adelaide oli kuitenkin motivoitunut ansaitsemaan paikkansa seurapiireissä, ja teki parhaansa osallistuakseen paikallisille tavanomaiseen sosiaaliseen toimintaan. Jo ennen saksan opintoja Adelaide pääsi kuvernöörin luokse seuraamaan saksalaista näytelmää, jollaisen hän olisi halunnut nähdä jo aiemmalla vierailullaan heinäkuussa 1808.⁷¹ Innostuksesta huolimatta näytelmä oli sittenkin hänen mukaansa ”saksalainen ja hidas, kaiken kaikkiaan niin esitetty, että olen vain kerran nähnyt huonommin esitetyn näytelmän”.⁷² Myös Ijäs huomasi Adelaiden ikävystymisen, ja tulkitsee sen johtuvan lähinnä Adelaiden silloisesta saksantaidon puutteesta sekä saksalaisten teatterikappaleiden tuntemattomuudesta.⁷³

2.4 Harvemmin mainitut tapaukset

Päiväkirjassa jotkut kielet, kansanryhmät ja alamaisuussuhteet ovat selkeästi toisia enemmän edustettuina. Von Hauswolffien piirissä puhuttiin ruotsin lisäksi saksan ja ranskan sivistyskieliä, ja venäjä sai myös selkeistä syistä tilaa. Siksi olen koonnut harvemmin mainitut kielet ja kansat yhteen näiden suurien ryhmittymien jälkeen, ja niistä suurin ryhmä on suomi. Adelaide ei ollut elänyt yksinomaan ruotsinkielisessä kuplassa, sillä päiväkirjassaan hän osoittaa ohimennen ymmärtävänsä ja puhuvansa suomea ainakin jonkin verran. Pyhtäältä Viipuriin kulkevalla matkalla neiti von Hauswolff tiesi, että ”lähes kaikissa seurakunnissa Viipuriin asti puhutaan sekä ruotsia että suomea”, ja se ajatus lohdutti häntä ennen saapumista venäjänkieliseen alueelle. Ennen sitä Haminan esikaupungissa vankikulkuetta katseltiin, ja Adelaide kuuli, kuinka joku sanoi suomeksi kuljettajalle ”Voi, onpa sinulla paljon roistoja ajettavana!” Kirjoittaja loukkaantui tästä syvästi, mutta päätti olla kommentoimatta tilannetta enempää. Ylpeys aatelisena ja antautuneena vapaaehtoisena vankina oli varmasti ottanut kohtaamisen seurauksena kolahduksen, kun hänen oma kansansa näki viaporilaiset häpeänä.⁷⁴ Suomi Ruotsin valtakunnan alueena oli yhtä kaikki Adelaidelle kotiseutu, jonka hän itsekin erotti omaleimaisena osana muusta Ruotsista puhumalla muun muassa Viipurissa ”vanhasta Suomes-tamme” hellään sävyyn.⁷⁵ Hän oli myös tietoinen paikkakuntien suomenkielisistä nimistä,

⁷⁰ Von Hauswolff 2024, 165.

⁷¹ Von Hauswolff 2024, 34.

⁷² Von Hauswolff 2024, 152.

⁷³ Ijäs 2018, 173.

⁷⁴ Von Hauswolff 2024, 26–28.

⁷⁵ Von Hauswolff 2024, 154.

sillä hän mainitsi matkan alussa heidän vaihtaneen hevosia ”Walkjasarissa” (Valkeasaarella). Itse hän mainitsi puhuneensa suomea 29.3.1809 jo takaisin Suomen puolella, matkalla Haminaasta Loviisaan, huudahtaessaan kyytimiehelle ”Aja Pal!”⁷⁶

Merkittävin suomalaisiin ja Suomen alueeseen liittyvä havainto oli kuitenkin Herrojen Valtuuskunnan toiminta, ja Adelaiden kerronta heistä. Herrojen Valtuuskunta Suomesta oli saapunut Pietariin neuvottelemaan keisarin kanssa Suomen asioista ilman Ruotsin suostumusta, keisarin itsensä tahdon mukaan. Cecilia Bååth-Holmberg oli avannut asiaa kustantamassaan versiossa päiväkirjasta, ja hänen mukaansa juuri Valtuuskunta oli neuvonut Aleksanteri I:stä järjestämään valtiopäivät eli maapäivät.⁷⁷ 7.1.1809 Valtuuskunta oli juuri ollut neuvottelemassa Pietarissa, kun Adelaide seurueineen törmäsi heihin. Aluksi Adelaide oli mielissään kohtaamisesta, sillä hän sai eräältä porvoolaiselta herralta kirjeen Jeanettelta, mutta kun hän ymmärsi keisarin mielitelevän suomalaisten edustajia Ruotsilta salassa, hän vertasi tilannetta siihen, kuinka Raamatussa Paholainen kiusasi ja houkutteli Jeesusta.⁷⁸ Valtuuskunnasta kertoo tarkemmin Osmo Jussila kattavassa teoksessaan Suomen suuriruhtinaskunnan vaiheista. Hän puhuu siitä nimellä ”vuoden 1808 lähetyskunta”, ja sen jäsenien keskeisenä nimeäjänä oli toiminut itse kreivi Buxhövdén. Koska lähetyskunta toimi muutenkin ilman Ruotsin suostumusta, sen ei katsottu tarpeelliseksi olla edes koostunut ruotsalaiseen tapaan säätyedustajiksi. Keisarille tämä oli se ja sama, ja häntä kiinnosti vain neuvotella valloitetun ”ruotsalaisen Suomen” kanssa. Lähetyskunnan omasta näkökulmasta on muistellut siihen kuulunut hovioukeden edustaja R. H. Rehbinder, joka näki, että näin muutkin alueet ovat toimineet Venäjän valloituksen yhteydessä, ja että uskollisuuden vakuuttaminen pelastaisi maan ”täydeltä tuholta”.⁷⁹ Adelaide ei varmasti ollut tietoinen tästä kehityksestä lähetyskunnan tavatessaan, mutta kruunulle uskollisena ruotsalaisena koko totuuden selviäminen ei varmasti miellyttänyt häntä.

Suomen lisäksi muista kielistä, kansanryhmistä ja kulttuureista riittää tiiviiksi maininnaksi, joka kumminkin sävyttää monikielistä ja -kulttuurista maisemaa. Viipurin Mon Repos’n puisto ihastutti Adelaidea niin, koska hän oli kuullut englantilaisten puhuvan sellaisista. Englantilaiset puutarhat olivat erittäin suosittuja ja tunnettuja ympäri Eurooppaa, ja selkeästi Adelaide viittaa kuulleensa niistä itse englantilaisilta.⁸⁰ Englanti mainitaan myös Pietarissa

⁷⁶ Von Hauswolff 2024, 36, 174.

⁷⁷ Von Hauswolff 2024, 227.

⁷⁸ Von Hauswolff 2024, 135, 138.

⁷⁹ Jussila 2004, 51–58.

⁸⁰ Von Hauswolff 2024, 32.

samassa yhteydessä kuin ranskalainen muotiliike 10.1., sillä neiti von Hauswolff ja rouva Hjärne kävivät Englantilaisessa Makasiinissa, josta löytyi valtava määrä ”suuria ja pieniä turhamaisuuksia”.⁸¹ Kaupassa tuskin oli pelkästään Englannissa tuotettuja tuotteita, ja sen voidaan päätellä olevan jonkinlainen siirtomaatavarakauppa. Näin ohimennen Adelaidenkin elämässä vilahtaa 1800-luvun alussa jo hyvin voimissaan ollut Ison-Britannian harjoittama imperialismi ja maailmanlaajuinen siirtomaihin nojautuva kauppaketju. Muita satunnaisemmin mainittuja asioita olivat Viipurin italialaiset patsaat ja turkkilaiset teltat ja matot ”joissa turkkilaiset asuvat”, venäläisen paroni von Nicolayn itävaltalainen puutarhuri, Pietarin lähistöllä vankiseurueesta ohimennyt ulaanirykmentti eli puolalaiset ratsusotilaat, Novgorodissa italialainen majatalon isäntä, seurueen naisia kirkossa opastanut tataariprinssi, paluumatkalla postiasemalla naisvangeista yllätynyt tanskalainen ja jopa Preussin kuningas ja kuningatar Pietarissa vierailulla.⁸² Silti Adelaide vaikutti olevan ällistynein Pietarissa 8.1. tanssiaisissa, jossa hän näki ”kaksi oikeaa kiinalaista, ilman naamioita, pukeutuneina kansallispukuihinsa”, sillä heti perään hän kirjoitti ”Kaikesta näkemästäni yllätyin heistä kaikkein eniten”.⁸³

Kokonaisuutena kaikista kohtaamistaan kielistä, kansanryhmistä ja kulttuureista Adelaide ilmensi niitä kuvaillessaan vahvasti omia käsityksiään ja arvotuksiaan. Tarkimmat huomionsa hän teki Venäjään liittyvistä asioista, sillä kulttuuri oli hänelle todella vieras, mutta samalla hän oli utelias selvittämään, millainen oli valtio, joka menestyi niin hyvin sodassa hänen kotimaataan vastaan. Loppujen lopuksi suurin osa kokemuksista ja kohtaamista oli joko positiivisia tai neutraaleja, ja arkisimmat asiat hän saattoi jättää merkitsemättä kirjoittamalla päivän kohdalle yksinkertaisesti olleensa kotona. Ruotsiin liittyvät kommentit olivat odotetusti erittäin positiivisia, ja kaikki ruotsalaisuuteen liittyvä oli heti hänen silmissään arvostettavaa ja ylevää. Ainoat negatiivissävytteinen kokemus tuli, kun heidän palvelukseensa tarjoutuivat kaksi ensimmäistä epäilyttävää tulkkia, jotka saivat Adelaiden näkemään, että Venäjällä kaikki ruotsalaiset eivät eläneet kansaansa ”edustavalla” elämäntyyllillä. Hänen omaa seuruettaan Adelaide piti suuressa arvossa, ja he olivat ruotsalaisen aatelin nöyrät, mutta valtiostaan ylpeät edustajat. Kokemukset ranskan kanssa rajautuivat suurimmalta osin kielen käyttökelpoisuuteen muiden säätyläisten kanssa ja oman ajattelun tukena, mutta se osoittaakin, kuinka positiivinen ja suuri osa häntä itseään tuo kieli oli. Saksa sen sijaan oli jotain uutta ja haasteellista, mutta motivaation ja oppimisen kautta Adelaide sai hienon tilaisuuden kehittää

⁸¹ Von Hauswolff 2024, 140.

⁸² Von Hauswolff 2024, 32–38, 52, 71, 131, 134.

⁸³ Von Hauswolff 2024, 139.

monipuolisen aatelisten taitojensa. Saksastakin siis jäi hellä tunne, ja nämä kielet ja kulttuurit yhdessä vähemmän mainittujen kanssa muodostavat kattavan kuvan erittäin monikielisestä-, kulttuurisesta ja -kielellisestä Venäjästä, joka tarjosi Adelaidelle tilaisuuksia ihmettelyyn ja oppimiseen. Vaikka hän toisinaan oli närkästynyt ja turhautunut vankeuteen, hän vaikutti nauttineen kokemuksistaan, ja ei malttanut päästä kertomaan niitä Jeanettelle.

3 Vankien ja vangitsijoiden yhteiselo

Ruotsalaisen vankiseurueen ja heidän kanssaan eläneiden, mutta samalla heitä valvoneiden venäläisten dynamiikka on todella mielenkiintoinen. Adelaide oli todella terävä tekemään huomioita, mutta sama terävyys tulee myös hänen kirjoituksessaan ilmi suorapuheisuutena. Hän kirjoitti kokemuksistaan ystävälleen, joten ymmärrettävästi hän ei kokenut tarvetta olla diplomaattinen ja korrekki, kun tarkoitettu lukija oli vain hänen paras ystävänsä. Tässä alaluvussa käsittelen nimenomaan venäläisten ja ruotsalaisten kulttuurieroja, jotta päiväkirjassa vallitseva kahden kansan kanssakäynti ja vertailu selkenee myös kulttuuriselle tasolle, eikä vain aiemmin korostuneisiin kieliin ja yksittäisiin huomioihin venäläisyydestä, joita ei välttämättä verrata Ruotsiin ja ruotsalaisuuteen suoraan. Aloitan Adelaiden esittämistä moitteista Venäjää kohtaan ja molemminpuolisesta epäilyksestä ja sitten siirryn positiivisiin puoliin. Toisessa alaluvussa tarkastelen Adelaiden itsereflektiota omasta ruotsalaisuudesta vankeuden päättyessä.

3.1 Moitteita ja ihailua

Jo Adelaiden ensimmäisessä kunnollisessa maininnassa vankeja saattaneista venäläisistä 20.7.1808 kerrotaan, kuinka venäläisupseeri löi ruotsalaista.⁸⁴ En usko, että Adelaide koki tarpeelliseksi mainita heistä ennen sitä, sillä rauhallinen kulkeminen ei ollut kiinnostavaa kerrottavaa, mutta väkivalta oli. Tilanne kääntyi positiiviseksi, kun rettelöinyt upseeri sai tapauksesta seurauksia, mutta monet muut Adelaiden kommentit ja kertomukset venäläisistä eivät päättyneet siihen, että Adelaide olisi lopulta kunnioittanut heitä. ”Venäläisiltä kuulimme mitä absurdeimpia tarinoita sodasta. He eivät tienneet siitä juuri mitään”, neiti von Hauswolff kirjoitti 29.7.1808. Sodan vastakkaiset osapuolet tiesivät tietenkin eri asioista sodassa, ja heillä oli eri näkökulmat tapahtumiin, mutta molemmilla tieto todellisista tapahtumista oli enemmän tai vähemmän tarkoituksellisesti rajoitettua, kuten yleensä sotatilassa. Adelaide ei kuitenkaan osaa tässä tilanteessa suhtautua omaan tietoonsa kriittisesti, vaan ajattelee venäläisten olevan täysin tietämättömiä sodan todellisesta laidasta. Kenties Adelaidella olikin Suomen puolelta tarkempaa tietoa, mutta hän vaikuttaa ajattelevan venäläissotilaiden olevan tässä tilanteessa lähes tyhmiä. Hänen oletettua käsitystään venäläissotilaista vahvistaa se, että 24.11. huhun kiertäessä siitä, että ruotsalaiset olisivat vanginneet ja paloittelleet kreivi Buxhövdenin Adelaide näpäyttää päiväkirjaansa, että ”emme usko [tähän huhuun], koska kansakunnassamme ei

⁸⁴ Von Hauswolff 2024, 25.

ole barbaareja.”⁸⁵ Epäsuorasti tämä vaikuttaisi rinnastavan hänen mielestään venäläiset tällaisiksi ”barbaareiksi”, kun he edes levittävät huhua. Toisaalta venäläisillä oli ruotsalaisista omat epäilyksensä. Menomatalla 3.8. vankiseurue pysähtyi Alexandrownan paperitehtaalla, mutta ruotsalaisilta kiellettiin pääsy ruukin puutarhaan. Seurue spekuloi, että venäläiset saattajat pelkäsivät ruotsalaisten tuhoavan siellä jotain ”venäläisten tavoin”.⁸⁶

Vertailu oli Adelaidelle ja muulle seurueelle ajanviettoa, joka tuli suhteellisen luonnostaan uudessa ympäristössä. Pietarissa käyskennellessä Adelaide löytää Pietari Suurta esittävän ratsastajapatsaan. Hän tulee ajatelleeksi vastaavaa patsasta Tukholmassa Kustaa II Aadolfista, ja toteaa, että Pietari ei vedä Ruotsin edesmenneelle kuninkaalle vertoja.⁸⁷ Vertailua ei siis tarvinnut keksimällä keksiä, vaan se tuli osana uusien asioiden näkemistä, ja tuttua ja turvallista ajattellessa. Vankiseurue harrasti vertailua myös tarkoituksellisesti, mutta sen laatua ei esimerkiksi Adelaiden ja rouva Hjärnen välillä avattu tarkemmin 28.8. Tästä tapauksesta ei voi tietää, että oliko kyseessä kovaa arvostelua vai lempeämpää vertailua, sillä kohteena oli ulkona tapahtuva venäläisten pyhäpäivän eli *prasnikin* vietto.⁸⁸ Ruotsalaisten luterilaisten ja venäläisten ortodoksien tavat nimittäin poikkesivat toisistaan merkittävästi, jopa siihen pisteeseen, että Parkalan kylässä paikalliset eivät antaneet ruotsalaisten käyttää heidän astioitaan, sillä he pitivät näitä ei-kristittyinä. Heidän jälkeensä astiat olisi pitänyt hävittää, ja se vaikutti paikallisten haluttomuuteen tarjota vangeille ruokaa ja juotavaa.⁸⁹ Tämä, ja muutenkin toisen kirkkokunnan alueella olemisen ahdistivat Adelaidea, joka oli harras luterilainen. Novgorodissa hän vuodatti päiväkirjalleen pelkonsa, että heitä ”[...] pidetään pakanoina; me myös elämme paljolti sillä tavalla, sillä täällä emme pysty harjoittamaan oikeaa jumalanpalvelustamme”. Luterilainen jumalanpalvelus ei ollut Novgorodissa mahdollinen, joten uskonnollisten velvollisuuksien, joka liittyi erottamattomasti ruotsalaiseen identiteettiin, laiminlyönti muutti ruotsalaisvankien arkea merkittävästi, ja aiheutti siten ahdistusta.⁹⁰

Negatiivisuuden ja moitteiden huippu tapahtui 19.3.1809, kun uutinen Ahvenanmaan menestyksestä saavutti seurueen Viipurissa. Seurapiiriläiset olivat iloisia Venäjän menestyksestä, mutta Adelaide poistui paikalta itkien: ”kuinka lähellä vihollinen nyt on Tukholmaa.” Vaikka häntä tultiin lohduttamaan, oli hyvät hetket heti menetetty ja Adelaide kirjoitti unohtaneensa

⁸⁵ Von Hauswolff 2024, 112.

⁸⁶ Von Hauswolff 2024, 37.

⁸⁷ Von Hauswolff 2024, 44.

⁸⁸ Von Hauswolff 2024, 70.

⁸⁹ Von Hauswolff 2024, 38.

⁹⁰ Von Hauswolff 2024, 66.

ystävyyden ”ja näin heissä vain vihollisen”.⁹¹ Tilanteen rauhoituttua Adelaide ei muistellut tätä hetkeä sen enempää, eivätkä hänen positiiviset kokemuksensa menettäneet arvoaan. Vankeuden aikana niitä tulikin runsaasti, ja ne liittyivät useimmiten sosiaalisiin suhteisiin ja arkeen. Ensimmäisiä ylistyksiä, kun Adelaide alkoi lämpenemään venäläisyydelle, oli Venäjän suolakurkkujen kehuminen ruotsalaisia paremmiksi.⁹² Kehu on yksinkertainen, mutta alun epäilysten jälkeen ruoan kehuminen oli askel laajempaa ihailua. Uskonnossakin hän oppii näkemään hyvää suurista opillisista eroista huolimatta, sillä ainakin ortodoksisuudessa ollaan hyväntahtoisia köyhiä kohtaan.⁹³

Eniten iloa hänelle toivat uudet sosiaaliset suhteet, ja Ollikan kanssa hän pääsi nauramaan, keskustelemaan ja oppimaan venäjää. Jokaisessa keskustelussa ei mainita, että oliko tulkki läsnä, mutta Adelaide kirjoittaa lämmöllä oppineensa rajoittuneet venäjäntaitonsa juuri Ollikan ja Blagan ansiosta.⁹⁴ Hän sai myös naamiaisissa kuulla venäläisen upseerin ylistävän ruotsalaista kvadrillia, mutta Adelaide oli myös oppinut venäläisestä mausta. Hän otti asian kohteliaisuutena, mutta samalla ajatteli sen olevan venäläiseen tyyliin sopimaton tanssi. Herttaista oli, että venäläiset halusivat myös tutustua ruotsalaiseen kulttuuriin, eli positiivinen kulttuurivaihto toimi molempiin suuntiin.⁹⁵ Viimeinen positiivinen malli yleisestä yhteiselosta ruotsalaisten ja venäläisten välillä oli, että Viipurissa ruotsalainen ja saksalainen luterilainen kulttuuri sekoittuivat venäläiseen ortodoksisuuteen. Siellä oleskellessa 11.2.1809 Adelaiden seurue näki häät, joissa luterilainen neiti Svensson meni prinssi Tjetronoffin kanssa naimisiin. He pitivät tilaisuutta hieman koomisena, koska menot olivat ortodoksiset ja siis ruotsalaisille vieraat, mutta toisaalta heidän oli hyvä nähdä, kuinka onnellisesti ja rauhassa eri yhteisöt saattoivat Venäjällä elää.⁹⁶

Tässä osuudessa näkyvät ristiriitaisimmat kokemukset kulttuureista vankien ja vangitsijoiden välillä, mutta kokonaisuudessa positiiviset asiat vaikuttivat ylittävän negatiivisten painon. Adelaide säilyi hyväntuulisena ja reippaana, ja hän halusi vapaaehtoisesti olla tekemisissä venäläisten kanssa enemmän kuin monet muut seurueessa. Hän kirjoitti pitkästi ikävistä ja erikoisista sattumuksista, koska ne olivat myös kiinnostavaa luettavaa Jeanettelle. Kuten monet kielikohtaamiset, uskon positiivisten ja neutraalien asioiden jääneen toisinaan negatiivisten

⁹¹ Von Hauswolff 2024, 168–169.

⁹² Von Hauswolff 2024, 57.

⁹³ Von Hauswolff 2024, 62.

⁹⁴ Von Hauswolff 2024, 120.

⁹⁵ Von Hauswolff 2024, 158.

⁹⁶ Von Hauswolff 2024, 157–158.

alle, mutta Adelaiden säilyessä avoimena ja isänsä sulkeutuneisuutta moittivana hän selkeästi sai hyviä asioita irti venäläisessä yhteisössä olemisesta ja toimimisesta. Konflikteja syntyi oikeastaan vain silloin, kun tilanteissa oli paljon sotilaita ja sota oli aktiivisesti esillä. Muuten jopa itsevankeus saattoi jäädä vain taustavaikuttajaksi Adelaiden arjessa, ja hän pääsi ilmaiseen itseään enemmän turistina ja matkailijana.

3.2 Identiteetin itsereflektio

Esiintyikö Adelaide siis edelleen alkuvuodesta 1809 ylipäänä ruotsalaisena, vai pitikö hänen mieltä identiteettiään uudelleen uusien kokemusten valossa? Yksinkertainen vastaus on ei, päiväkirjan alkupuolella elokuussa 1808 hän tekee selväksi vahvan ruotsalaisidentiteettinsä, ja kuinka heidän laaja vankiseurueensa oli samaa kansaa ja tilanteessa yhtenäisenä.⁹⁷ Myös majuri von Hauswolff puolusti Ruotsia ja ruotsalaisuutta, kun prinssi Gorschakoffin vaimo alkoi puhua politiikasta ja sodan syistä. Tästä isä tuottui, ja tokaisi: ”Ruotsin kuningas ei halua olla Bonaparten vasalli”.⁹⁸ Von Hauswolffit pitivät lojaaliutta kuninkaalle suurena arvossa, ja heidän kanssaan kulkeneet upseeritkin olivat pöyristyneitä, kun heidän odotettiin ensimmäisellä kerralla Pietarissa vannovan uskollisuutta keisarille. Siellä he pilkkasivat Jan Anders Jägerhornia, mutta kaikki eivät pysyneet yhtä uskollisina Ruotsille kuin von Hauswolffit. 12.9. he kuulivat uutisia, että 13 heidän upseeriaan ja aliupseeriaan oli vannonut uskollisuutta keisarille, ja Adelaide piti erityisen järkyttävänä vannomista venäjän kielellä.⁹⁹ Tämä tarkoitti heille täysin oman isänmaan ja kansan hylkäämistä, joka oli Adelaidelle vaikea käsittää. Adelaide sai nähdä Suomen irtautumisen puolesta toimineiden piilottelevan kuninkaalle lojaaleilta, sillä heitä ei Pietarissa edes kutsuttu erääseen näytelmään, sillä eräs Valtuuskunnan rouva ei halunnut von Hauswolffien seurueen näkevän häntä.¹⁰⁰ Tilanne oli selkeästi katkera, koska saman valtion alamaiset pelkäsivät toistensa mielipiteitä, koska tiesivät saavansa osakseen kritiikkiä sekä ikäviä sanoja ja katseita.

Samanlaista kylmää kohtelua Adelaide oli itse saanut matkalla pois Viaporista, kun antautuneita pidettiin pettureina ja pelkureina. Silti Adelaide piti päänsä, ja Porvoon maapäivien hulinassa 25.3.1809 hän totesi, ettei astuisi askeltakaan keisarin hyväksi, samalla kun muut odottivat Aleksanteri I:stä innolla.¹⁰¹ Tässä vaiheessa Suomen siirtyminen Venäjän alaisuuteen ei

⁹⁷ Von Hauswolff 2024, 36.

⁹⁸ Von Hauswolff 2024, 74.

⁹⁹ Von Hauswolff 2024, 79.

¹⁰⁰ Von Hauswolff 2024, 146.

¹⁰¹ Von Hauswolff 2024, 171.

vielä ollut Adelaidelle varmaa, mutta lopulta hänellä ei enää ollut paluuta kotimaahan Ruotsiin. Majuri von Hauswolffille langetettiin Tornion sota-oikeudenkäynnissä kuolemantuomio petturuudesta kuten muullekin Viaporin johdolle, joten Suomeen palatessaan ja sodan päättyessä von Hauswolffit siirtyivät ruotsalaisista Venäjän alamaisiksi Suomen suuriruhtinaskunnassa.¹⁰² Vaikka Adelaide ei varmasti suurten muutosten aikana miettinyt asiaa, Aleksanteri I oli puhunut sellaisten asioiden puolesta, joista Adelaide välitti, kuten tyttöjen koulutuksesta. Viipurissa Adelaide oli ihailut tyttöjen koulutusta, ja olisi halunnut sellaista lisää Suomeenkin tuomaan valistusta ja käytöstapoja. Keisari Aleksanteri lupasikin tammikuussa 1809, että Pietarin Smolnan tyttökouluun otettaisiin 200 suomalaistyttöä, jonka luulisi olevan Adelaiden silmissä kehitystä.¹⁰³ Vaikka Adelaide ei sotavankeutensa aikana alkanut suhtautua omaa ruotsalaisuuttaan kohti kriittisesti, hän oppi kuitenkin vertailemaan eri kieliä ja kulttuureja, joten ehkä laajemmin eri tapauksissa positiivisen ja negatiivisen näkeminen auttoivat häntä refleктоimaan ympäristöä, yhteiskuntaa ja jopa itseä jossain määrin.

¹⁰² Von Hauswolff 2024, 16.

¹⁰³ Von Hauswolff 2024, 138, 155.

4 Loppuluku

Adelaide von Hauswolff oli osa hyvin kansainvälistä aatelia, ja erilaiset kielet ja kulttuurivai-
kutteet olivat hänelle itsestäänselvyyksiä. Hänen päiväkirjansa sisältää kuvauksia hänen koh-
taamistaan kielistä, mutta myös hänen oma kerrontansa on monikielistä sen luontevuudesta
johtuen, ja hän osoitti jatkuvasti aktiivista halua kehittää kielitaitoaan. Luetteloinnissa ja kom-
mentoinnissa korostuvat venäjä, saksa, ranska ja ruotsi, sillä suuri osa hänen kohtaamistaan
venäläisistä puhui myös saksaa tai ranskaa, jos he olivat säätyläisiä. Kulttuurieroja kansanryh-
mien välillä Adelaide kuvailee hyvin vaihtelevalla sävyllä, ja hän vertaa kaikkea henkilökoh-
taiseen kokemukseensa moraalista ja normaalista. Kaikesta huolimatta hän onnistui löytä-
mään samaistumispintaa uusien ystäviensä kanssa Novgorodissa ja Viipurissa, ja näiden ystä-
vyyksien kautta hän sai arvokkaita kokemuksia laajemmasta venäläisestä kulttuurista. Sota-
vankeusmatkalla hän tapasi runsaasti muita oman säätynsä edustajia, ja useassa tapauksessa
oli nähtävissä Ulla Ijäksen avaama ”säätyveljeys”.¹⁰⁴ Siteet alempien säätyjen venäläisiin jäi-
vät monista kohtaamisista huolimatta heikoiksi, sillä aateliset ja varakkaat porvarit majoitti-
vat, viihdyttivät ja opastivat heitä.

Adelaide joutui vankeuden aikana kohtaamaan sen, mitä on olla ruotsalainen, kun oma kult-
tuuri ja tukiverkosto ympäriltä katoaa, ja lopulta oman kotimaan korvaa käytännössä se valtio,
jota on inhonnut ja halveksinut. Von Hauswolffit eivät kuitenkaan osoita erityistä häpeää Via-
porin kohtalosta, sillä he olivat tehneet parhaansa sen eteen piirityksessä. He olivat pysyneet
uskollisina kuninkaan tahdolle, ja aloite antautumiseen tuli muilta. Ruotsissa majuri von
Hauswolffia ei tapauksen jälkeen enää kunnioitettu, mutta perhe pysyi silti Ruotsille uskollis-
ena, ja heidän kokemuksensa ruotsalaisuudesta ei hävinnyt vankeudessa. Mitä lähemmäs
vankeudesta liikuttiin takaisin kohti kotimaata, sitä onnellisempi Adelaide oli, eikä hänellä ol-
lut epäilystäkään omasta identiteetistään. Sitä vastoin hän palasi koettelemuksestaan varmem-
pana, mutta toisaalta myös ymmärtäväisempänä venäläisiä kohtaan, joista hän oli erityisesti
matkan alussa lausunut katkeria sanoja. Venäläisten kanssa asuminen ja heidän yhteiskun-
taansa tutustuminen oli tuonut Adelaidelle niin miellyttäviä kuin ahdistavia kokemuksia,
mutta konfliktia ei syntynyt kulttuurieroja vaan lähes aina politiikkaa käsiteltäessä.

Sodan jälkeen isä ja tytär jäivät Helsinkiin asumaan, kun Ruotsiin sukulaisten luo muuttami-
nen ei ollut mahdollista isälle langetetun kuolemantuomion takia. Adelaide jatkoi

¹⁰⁴ Ijäs 2018, 165.

pitkääikäistä ja sotavankeudessa vahvistunutta tehtävänsä eli isästään huolehtimista, ja jäi naimattomaksi. Adelaide Eleonora Sofia von Hauswolff kuoli vuoden 1842 marraskuussa Karjaan pitäjässä 53-vuotiaana, kaksi vuotta isänsä jälkeen.¹⁰⁵ Hän kuoli ruotsalaismielisenä Venäjän alamaisena Suomen suuriruhtinaskunnassa, ja kenties hän oli saanut nuoruudessaan hyviäkin kokemuksia uusista maanmiehistään, ainakin ystävältään Ollikalta, Blagalta, ja luke-mattomilta kosmopoliiteilta seurapiiri-ihmisiltä: ”Jälkeenpäin tein päätelmän, että kaikissa maissa Jumala on istuttanut hyviä ihmisiä pahojen joukkoon”¹⁰⁶

¹⁰⁵ Von Hauswolff 2024, 219; Adelsvapen.com. Verkkosivusto.

¹⁰⁶ Von Hauswolff 2024, 130.

Lähteet

Alkuperäisaineisto:

Von Hauswolff, Adelaide: *Päiväkirja sotavankivuosiltani Venäjällä 1808–1809*. Alkuteos: Journal hållen under resor i Ryssland då jag följde min far i hans fångenskap 1808–1809 (2007). Suom. Petri Rinne. SKS, Helsinki 2024.

Tutkimuskirjallisuus:

Arkistojen Portti: Viipuriin liittyvät aineistot. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-op-paat/viipuriin-liittyv%C3%A4t-aineistot> [Haettu 17.4.2026].

Ericson Wolke, L., Lappalainen, J., & Pylkkänen, A.: *Sota Suomesta: Suomen sota 1808–1809*. Tammi, Helsinki 2007.

Ilmakunnas, Johanna & Vainio-Korhonen, Kirsi: Päiväkirjat aateliskulttuurissa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle. *Päiväkirjojen jäljillä – Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu. Vastapaino, Tampere 2020, 71–88.

Ijäs, Ulla: Teekutsuja ja tanssiaisia: Viipurin herrasväki 1700–1800-luvun vaihteessa. *Kuvaukset, mielikuvat ja identiteetit: Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840*. Toim. Piia Einonen & Antti Rähä. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita n:o 20, Helsinki 2018, 160–189.

Jussila, Osmo: *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki 2004.

Lahtinen, Susanna & Larva, Ritva: Matkapäiväkirjaa aistien – Maria Graham 1820-luvun Brasiliassa ja Marta Keravuori 1950-luvun Japanissa. *Päiväkirjojen jäljillä – Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu. Vastapaino, Tampere 2020, 237–253.

Sjö, Karoliina & Leskelä-Kärki, Maarit: Päiväkirja, minuus ja historia. *Päiväkirjojen jäljillä – Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu. Vastapaino, Tampere 2020, 11–38.

Thompson, Carl: *Travel Writing*. Routledge, New York 2011.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2018.

https://www.adelsvapen.com/genealogi/Von_Hauswolff_nr_1880#TAB_4 [Haettu 19.5.2026].

<https://www.riddarhuset.se/vadstena-adliga-jungfrustift/> [Haettu 21.5.2026].

<https://runeberg.org/tieto/3/0100.html> Lähde: Tietosanakirja osa 3, palsta 171–172, Tietosanakirja Osakeyhtiö 1911. [Haettu 7.2.2026].